

GÜZELŞEYH KASRI'NİN SÜSLEME ÖZELLİKLERİ¹

ORNAMENT FEATURES OF GÜZELŞEYH PAVILION

Sahure YARIŞ

Doç. Dr. Dicle Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arkeoloji Bölümü

cinarsahure@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-1789-7470>

Özet:

Süsleme, bütün mimari üsluplara farklı bir bakış ve anlam kazandırır. Güzelşeyh Kasrı süslemeleri ile kültürel etkileşimin en güzel örneklerinden biridir. Kasır, Diyarbakır İlinin Çınar İlçesinde Altınakar Köyü'nde yer almaktadır. Kim tarafından ve hangi tarihte yapıldığına dair herhangi bir yazılı belge bulunmamaktadır. Yapının kim tarafından ve hangi tarihte yapıldığına dair bilgi bulunmamaktadır. Kullanıldığı malzeme, süsleme ve inşa tekniğinden Osmanlı Döneminde inşa edildiği anlaşılmaktadır. Günümüzde harap olan yapı, iki katlı bir plana sahiptir. Alt kat medrese, üst kat ise kasır olarak düzenlenmiştir. Alt katta medreseye giriş eyvanında, eyvan kemerinin etrafında uygulanmış olan motiflerle başlayan süsleme programı, üst katta yoğun olarak işlenmiştir. Kasrın ayakta kalan bölümünde hem iç, hem de dış cephede süsleme görülmektedir. Yapıda bitkisel, geometrik motiflerin yanı sıra, mukarnas, kemer, silme, sütünce gibi yapısal elemanlara da süsleme niteliği kazandırılarak kasrın cephelerinde hareketlilik devam ettirilmiştir. Cephelerde süslemelerin yanı sıra, taşın düzgün ve temiz işlenmesi yüzeylerin dümdüz bir mermer gibi görünmesine neden olmuştur. Motifleri işlemede kullanılan oyma-kabartma tekniği ile plastik etkisi güçlü zengin kompozisyonlar elde edilmiştir.

Makalede Güneydoğu Anadolu'nun tarihi kentlerinden biri olan Diyarbakır İlinin Çınar İlçesinde yapılmış olan Güzelşeyh Kasrı'nın süslemeleri anlatılarak, bu süslemelerin Türk-İslam sanatındaki yeri ve önemi üzerinde durulacaktır. Kentin tarihini, kültürünü yansıtmaya devam eden yapının bulunduğu bölgedeki benzer örnekleri ile karşılaştırma yapılarak bölgesel etkileşim üzerinde durulmuştur.

Anahtar kelimeler: Diyarbakır, Kasır, Süsleme, Taş işçiliği, Malzeme

¹ Bu çalışma, 24. Uluslararası Ortaçağ ve Türk Dönemi Kazıları ve Sanat Tarihi Araştırmaları Sempozyumu'nda sunulan aynı adlı bildirinin genişletilmiş şeklidir.

Abstract:

Ornament in Turkish-Islamic art gives architecture a different perspective and meaning. Güzelseyh Pavilion is one of the best examples of cultural interaction and sustainability. Pavilion is located in Altınakar Village in Çınar District of Diyarbakır Province. There is no written document about who made it and on what date. It is understood that the building was built in the Ottoman period from the material, ornament and construction technique used. Today, the ruined building has a two-story plan. The lower floor is arranged as a madrasa and the upper floor as a pavilion. The decoration program that started with the motifs applied around the arch of the iwan at the entrance to the madrasah downstairs was densely worked upstairs. The pavilion has decorations on both the interior and exterior. In addition to herbal and geometrical motifs, structural elements such as muqarnas, arch, wiping, and milk were also given an adornment quality, and mobility continued on the facades of the pavilion. In addition to the decorations on the facades, the smooth and clean processing of the stone caused the surfaces to look like a flat marble. With the carving-embossing technique used in engraving motifs, rich compositions with strong plastic effect were obtained.

In the paper, the decorations of Güzelseyh Pavilion built in Çınar District of Diyarbakır Province, one of the historical cities of Southeastern Anatolia, will explain the place and importance of these decorations in Turkish-Islamic art. Regional interaction will be emphasized by making a comparison with similar examples in the region where the building continues to reflect the history and culture of the city.

Keywords: Diyarbakır, Pavilion, Ornament, Stone work, Material

Giriş:

Mimari süslemelerde görülen görsel zenginlikteki süslemeler, hem mimariye estetik görünüm kazandırmakta hem de yapıldıkları dönemin kültür ortamının yorumlanmasında yardımcı olmaktadır (Baş, 2013: 1-5).

Mimari süsleme, çeşitli malzeme, teknik ve motiflerle, taş, tuğla, ahşap, alçı vb. yüzeyler üzerinde gerçekleştirilir. Süsleme malzemeleri ve teknikleri de kültürler arasındaki etkileşimi yansıtır. Motiflerdeki biçim ve içerik bölgeye, yöreye göre farklılık gösterse de varlıklarını her dönem sürdürmüşlerdir.

622 yılında Arabistan'da ortaya çıkarak büyük bir hızla yayılan İslam dini ilk yüzyıllar içinde İran, Suriye, Mısır, Mezopotamya, Kuzey Afrika ve İspanya'yı kapsayan geniş sınırlara kavuşmuştur. Böyle geniş bir coğrafyada, farklı zamanlarda ortaya koyulan İslam sanatının en önemli kolunu mimari oluşturmaktadır. Bu durum mimariye bağlı olarak gelişen zengin bir süsleme anlayışı ortaya çıkmaktadır (Yetkin, 1984: 7; Baş, 2013: 23). İslam sanatının başarısı eski kültürlerin birikimini

kullanarak, ancak ondan farklı bir görüntü oluşturmaları ve süslemelerin İslam kültürünün kimliğini koruyacak şekilde işlenmesidir (Mülayim, 1982: 16). İslam Sanatı'nda süslemeler yapıldığı döneme, coğrafyaya ve sanatçılara göre farklılıklar göstermektedir. Süslemeler taş, çini, tuğla, ahşap ve kalemşi malzemelerle icra edilmiştir. Bezeme kompozisyonlarında geometrik süslemeler, bitkisel motifler ve figüratif süslemeler kullanılmıştır. İslam'ın erken dönem süsleme programlarında Helenistik ve Sasani etkileriyle başlayan süsleme kompozisyonları, İslam'ın geniş coğrafyalara yayılmasıyla süsleme de yeni kompozisyonlar ortaya çıkmıştır. Bu kompozisyonlar da dinsel içerikli konuların işlenmesinin yanı sıra, günlük yaşamdan ve eski inanışlardan kesitler uygulanmaya başlanmıştır. İslam'ın özünden kaynaklanan etkenler her dönem belirleyici unsur olmuştur. Böylece her toplumun sanatçı ve banisi kendi beğenisini İslam'a ters düşmeden ortaya koymuştur. Tevhid anlayışına bağlı olarak gelişen tasvir yasağı, soyutlama, stylize etme gibi özellikler gelişmiştir. (Baş, 2013: 23; Yelen, 2017: 1). Süsleme, İslam mimarisine görsel değerler kazandırdığı, mimarının işlevi ve toplumsal görevi hakkında mesajlar taşıdığını söyleyebiliriz.

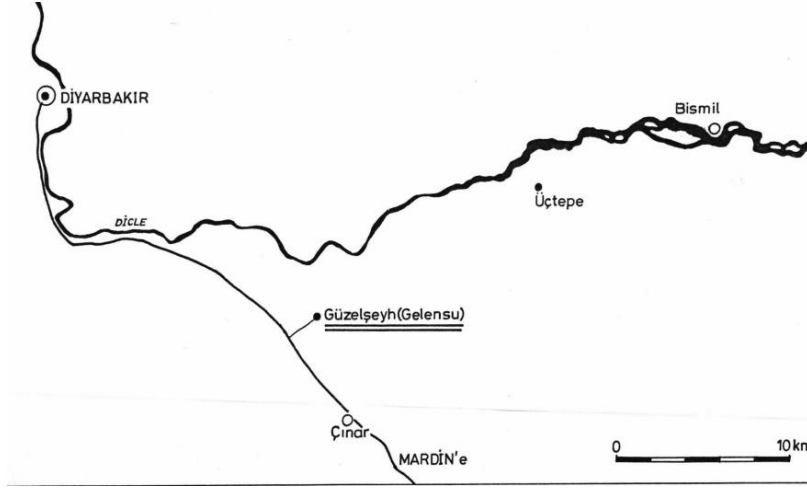
Mimari ve süsleme, birbirine bağlı gelişme sergilemektedir. Mimarının işlevsel yönü, süsleme unsurları ile anlamını geliştirmektedir. İslam öncesi gelenekler, coğrafi özellikler ve kültürler arası etkileşim bu gelişimi destekleyen güçlü faktörlerdir. Diyarbakır'daki mimari süslemelerde bu faktörlerden beslenmiştir (Baş, 2013: 1-5).

Tarihi eserleriyle dikkat çeken Diyarbakır'da köşk ve kasırlar önemli bir yer tutmaktadır. Şehrin zengin ve ileri gelen ailelerine ait olan bu yapılar, şehir merkezinden uzakta inşa edilmiş, süsleme öğeleri ile dikkat çekmektedir (Çiftçi, 2011: 464). Güzelşeyh Kasrı'nda Diyarbakır'ın Çınar İlçesinde inşa edilmiş süsleme özellikleri ile dikkat çeken yapılardan biridir.

Bu çalışmanın amacı, Diyarbakır'ın Çınar İlçesi'nde yer alan Güzelşeyh Kasrı'nın süsleme özellikleri üzerinde durularak Anadolu Türk - İslam Sanatı içerisinde bölgesel özellikleri ve güneyli etkileri bünyesinde barındıran Kasrın süsleme özellikleriyle literatüre kazandırmaktır. Fiziksel özellikleri ve görsel zenginliğiyle bulunduğu çevreye estetik bir görünüm kazandıran Kasır, bulunduğu kültür ortamının yorumlanmasında tarihi ipuçları vermektedir.

Güzelşeyh Kasrı

Kasır, Diyarbakır'ın Çınar İlçesi'nde Altınakar (Gelensu) Köyü'nde inşa edilmiştir. Çevresine hâkim bir konumda (Harita 1) olan yapı, 06.06.1990 tarihinde Diyarbakır Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü tarafından tescil edilmiştir.

Harita 1. Güzelşeyh Kasrı (Diyarbakir Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü'nden)

Yapının alt katında medrese yer alır. Kim tarafından ve hangi tarihte yapıldığına dair herhangi bir yazılı belgesi olmayan kasrın; malzeme, süsleme ve inşa tekniğinden Osmanlı Döneminde yapıldığı anlaşılmaktadır. Kasr'ın alt katındaki medreseye vakfedilen bir kitabın arka sayfasında vakfedildiği H. 1288/M. 1871 tarihi yer alır. Bu tarihten eserin 1871 tarihinden önce inşa edildiği anlaşılmaktadır (Yıldız- Erdal- Yıldız, 2015: 44).

Oldukça harap olan yapı; dikdörtgen bir planla doğu-batı yönünde uzanmaktadır. İç sofalı olarak düzenlenmiş olan kasır, iki renkli taş malzemeden inşa edilmiştir.

Yapı, zemin ve birinci kattan oluşmaktadır. Zemin kata beşik tonoz örtülü, yuvarlak kemerli bir eyvan ile girilmektedir. Bu girişten sonra üzeri tonoz örtülü, bir kısmı yıkık iç sofaya ulaşılır. Bu sofanın her iki yanında eyvanlı girişleri olan yine bir kısmı yıkılmış odalar bulunmaktadır. Yapı harap olduğu için, birinci kata çıkış tespit edilememiştir. Birinci kat, kalan izlerden ortada iç sofalı ve sofaya açılan odalardan oluşmaktadır. İç içe yapılmış olan odalarda farklı ölçülerde pencerelere ve nişlere yer verilmiştir (Foto. 1).

Foto. 1. Birinci kat odalarından genel- 1989 yılına ait fotoğraf (Diyarbakır Kültür Varlıkları Koruma Bölge Müdürlüğü'nden)

Güneyde yer alan odanın güney duvarında ortada üç dilimli kemerli mihrap nişi yapılmıştır. Bu nişin her iki kenarında pencereler açılmıştır. Birinci katın kuzey cephesindeki odanın doğu duvarına işlenmiş yuvarlak kemerli bir niş daha bulunmaktadır.

Yapıda süsleme olarak "bitkisel ve geometrik" olarak iki motif grubu vardır. Zemin kat girişi olan yuvarlak kemer, palmet motifinin yan yana dizilmesi ile süslenmiştir. Zemin kat odalarında süslemeye yer verilmemiştir. Süsleme birinci kat odalarında iç ve dış cephede yoğun olarak işlenmiştir (Foto. 2).

Foto. 2. Güzelşeyh Kasrı Genel

Dış Cephe Süslemesi:

Zemin kat girişi, batı cepheye açılan beşik tonoz örtülü, yuvarlak kemerli eyvanla sağlanmaktadır. Kemer çevresi yaprak motifleriyle süslenmiştir. Bir düz bir ters şeklinde işlenmiş rumi motifleri sonsuzluk prensibiyle kemer çevresinde devam etmektedir. Bu motifler hem alt hem üst kısımda birer düz silmeyle sınırlandırılmıştır (Foto. 3) (Çizim 1).

Foto. 3. Zemin Kat Giriş Kemerini

Çizim 1. Kemer Detayı

Zemin kat odalarında süslemeye yer verilmemiştir. Yapının birinci kat odalarının iç ve dış cephesinde yoğun bir süsleme programı işlenmiştir. Bitkisel ve geometrik süslemelerin işlendiği bu süsleme programı yapının eyvan kemerleri, pencereler ve saçaklarında görülmektedir (Foto. 4).

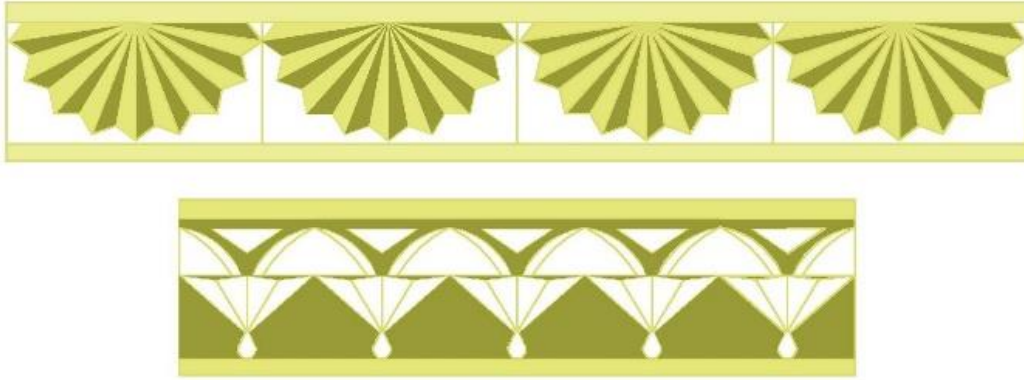

Foto. 4. Kasrın Birinci Katı Genel

Güney Cephesi: Cephenin zemin katında süsleme bulunmamaktadır. Birinci kat, bir iç bükey iki dış bükey yapılmış silmelerle zemin kattan ayrılmaktadır. Günümüze bir kısmı gelebilmiş olan cephenin batı köşesinde cepheyi sınırlayan üç yuvarlak sütünceye yer verilmiştir. Üçlü demet sütünce şeklinde düzenlenmiş olan sütünceler alttan yukarıya doğru daralan altlıkları, yuvarlak bir kısımdan sonra yine yuvarlak bir silme ile tamamlanmıştır. Sütünce başlıkları ise alttan yukarıya doğru genişleyen bir formda yapılmış, üst kısmı düz bir silmeyle sınırlandırılmıştır. Sütünce başlıklarının üzerinde bir adet düzgün kesme taşa yer verildikten sonra bir iç bükey iki dış bükey silmeler yapılmıştır. Silmelerden sonra palmet motiflerinden oluşmuş bir bordür işlenmiştir (Foto. 5). Cephenin üst örtüye geçmeden önceki kısmında merkezden yayılan dokuz kollu yarım yıldız motifli konsollar işlenmiştir. Yapının kalan izlerinden anlaşıldığı kadarıyla yapının bütün cephelerinde bu konsolun devam ettiği düşünülmektedir (Çizim 2).

Foto. 5. Köşeleri Sınırlayan Üçlü Demet Sütünceler ve Konsollar

Çizim 2. Konsol Detayı

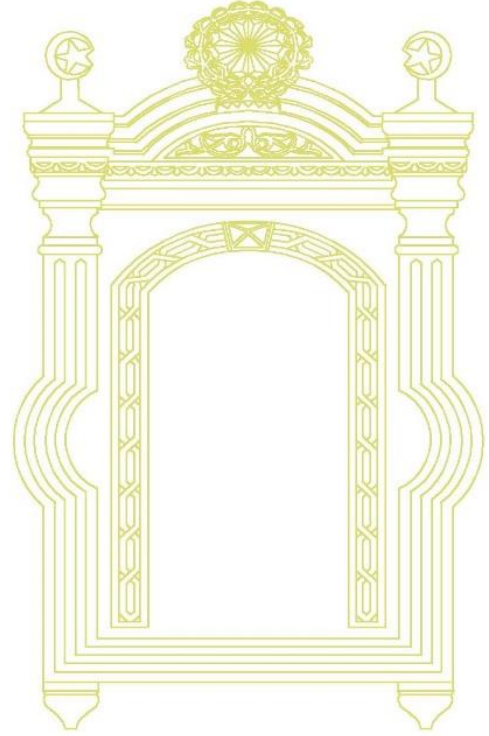
Cephede üst kısmı yuvarlak kemerle tamamlanan dikdörtgen açıklıklı pencereler yer almaktadır. Pencereler, ilk olarak geometrik süslemeli bir kuşakla çevrelenmektedir. İki şerit çapraz eksenlerde zikzaklar oluşturarak belli aralıklarla birbiri ile örülmektedir. Bu örgüler pencerenin üst kısmında yuvarlak kemer oluşturarak tamamlanmıştır. Pencereyi çevreleyen bu kompozisyon her iki yandan düz silmelerle sınırlandırılmıştır. Kemerin orta kısmındaki kemer kilit taşı, geometrik motifle dışa doğru taşırılmıştır. Dikdörtgen açıklıklı pencereleri çevreleyen ikinci süsleme kuşağı ise hem alt kısımda hem de iki yanda yapılmış üç adet silmedir. Bu silmeler, alt kısımda alttan yukarıya doğru genişleyen altlık üzerine oturmaktadır. Silmeler pencere dikdörtgeninin orta kısmında dışa doğru kavis yapıp, tekrar üst kısma düz bir şekilde devam ettirilmiştir. Üst kısımda biri dışa doğru taşırılmış, diğeri düz formlu iki silme yapılmıştır. Bu silmelerin üzerinde orta kısım içe kavisli, alt ve üst kısımlar geniş yapılmış birer başlık şeklinde düzenlemelere yer verilmiştir. Bu düzenlemenin üst kısmında pencere dikdörtgeninin üzerinde devam eden bir dış, bir iç kavisli silmeler vardır. Silmelerin üzerinde tek sıra kurdele motifi işlenmiştir. Motifin üzerinde kenarlardan düz devam eden ortada pencere üzerinde yuvarlak bir kemer oluşturan iki dış bükey, bir iç bükey silmeler yapılmıştır. Kemer içi kıvrık dallı palmet motifleri ile süslenmiştir. Kemer üzerinde ortada bir merkezden yayılan on iki kollu yıldız ve etrafını çevreleyen kıvrık dal ve palmet motifleriyle taçlandırılmıştır.

Pencerenin kenarlarında işlenmiş olan silmelerin devamı niteliğinde yatay düz bir silme yer almaktadır. Düz silmenin üzerinde dışa doğru taşırılmış, alttan yukarı doğru daralan bir çıkıntı yapılmıştır. Bu çıkıntının üzerinde ay ve yıldız motifine yer verilmiştir (Foto. 6) (Çizim 3).

Foto. 6. Güney Cephe Pencere ve Detayları

Çizim 3. Pencere Detayı

Cephelerde yapılmış ikili pencere kompozisyonunun iki yanında duvar yüzeyinden taşkın plasterler yapılmıştır. Plasterler düz silmelerle dikine dikdörtgen formda sekiz parçaya bölünmüştür. Üst kısımda dışa taşkın geniş bir silmeden sonra bir iç bükey, iki dış bükey silmeler yapılmıştır. Silmelerden sonra palmet motiflerinden oluşmuş bir bordür işlenmiştir (Foto. 7).

Foto. 7. Cephedeki Taşıntılı Plasturlar

Harap durumda olan yapının kalan izlerinden kuzey, doğu ve batı cephelerde de güney cephede işlenmiş olan süsleme kompozisyonunun devam ettiği düşünülmektedir.

İç Mekân:

Yapının iç mekânından kuzey ve güney odaların bir bölümü ayakta kalmıştır. Güney odanın; güney duvarı, doğu ve batı duvarlarının bir bölümü, kuzey odanın ise doğu duvarının bir bölümü ve güney duvarından bir niş günümüze ulaşabilmiştir.

Güney Oda:

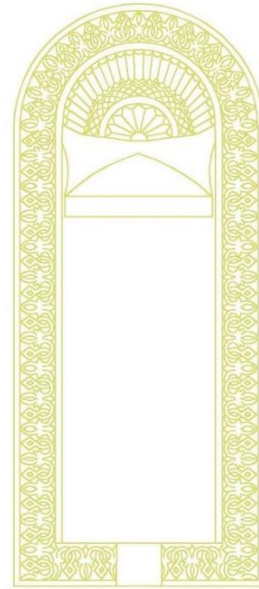
Güney Duvarı: Kasrın en yoğun süsleme programının uygulandığı bölümdür. Ortada dikdörtgen formlu bir niş ve nişin her iki yanında üst kısımları yuvarlak kemerli olarak tamamlanmış birer dikdörtgen formlu pencere yer almaktadır.

Niş içten dışa doğru süslenmiştir. Niş yuvarlak kemerli, üç kademeli istiridye yivli kavsaralı olarak düzenlenmiştir. Kavsaraya geçmeden önce nişin köşelerinde birer mukarnasa yer verilmiştir. Daha sonra istiridye yiv gelmektedir. Bu süsleme düz bir silme ile sınırlandırılmıştır. Silmenin üzerinde ikinci

kademeyi oluşturan baklava dilimleri üst kısımda perde motifleriyle tamamlanmıştır. Kavsaranın son kademesi istiridye yivin devamı şeklinde yapılmıştır. Son kademenin üst kısmı dışarı doğru yarım yuvarlak olarak yansıtılmıştır. Kavsarayı oluşturan süsleme kompozisyonu nişin etrafını saran düz bir silme ile sınırlandırılmıştır. Nişi bir sıra palmet ve kıvrık dallı motifleriyle bitkisel süsleme bordürü kuşatmaktadır. Bu bordürün üzerinde tek sıra palmet ve rumilerin sıralanmasıyla oluşturulmuş süsleme kuşağı işlenmiştir. Süslemenin üzerinde tek sıra kesme taştan sonra kitabelik bölümünde yuvarlak kemer formunda palmet ve kıvrık dallar ile süsleme yapılmıştır. Niş iki yanda yuvarlak sütüncelerden yükselen fazla derin olmayan üç dilimli kemerle çevrelenmiştir. Alt kısımda yukarıdan aşağıya doğru daralan dilimli formda altlıklar üzerine oturan sütüncelerin gövdeleri kıvrık dal, rumiler ve palmetlerden oluşan bitkisel motiflerle süslenmiştir. Bu süslemeler demet şeklinde ortada bağlanmış, biri düz biri ters vaziyette birbirini tekrar eder şekildedir. Sütüncelerin gövdeleri üst kısımda sarmal formu bir silme ile başlık kısmından ayrılmaktadır. Alttan yukarıya doğru genişleyen başlık kısımlarında kıvrık dallar ve rumi motifleri yapılmıştır. Başlığın üzerinde üst üste iki düz silme yer alır. Silmelerin üzerinde ise alttan yukarı doğru genişleyen bir altlık ve altlığın üzerine üç dilimli taç işlenmiştir. Tacın üzerinde ince bir silme, silmenin üzerinde ise aşağıya doğru sarkan lotuslar vardır. Sütüncelerin taşıdığı üç dilimli kemerin iç kısmı çift yönlü yapılmış kıvrık dallar ve yaprakların ortasına işlenmiş birer çiçek motiflerinin tekrar edilmesi ile süslenmiştir. Nişin etrafını çevreleyen üçüncü süsleme kuşağı ise rumi ve palmetler ile içi süslenmiş dikdörtgen bordürdür (Foto. 8) (Çizim 4).

Foto. 8. Güney Duvarda Yer Alan Niş

Çizim 4. Nişten Detay

Nişin her iki yanında yapılmış dikdörtgen formu pencereler birer rumi ve palmet motifleri ile süslenmiş bordürle çevrelenmektedir. Bu bordürler her iki taraftan düz bir silmeyle sınırlandırılmıştır. İç kısımda bordürden pencereye doğru sarkan tek sıra palmet motifleri ile süsleme yer alır. Duvar, üst kısımda

alttan yukarıya doğru tek sıra lotus, üzerinde tek sıra mukarnas dizisi ve en üstte konsolda ise dokuz kollu yıldız motifleri ile tamamlanmıştır (Foto. 9) (Çizim 5-6-7).

Foto. 9. Niş ve her iki yanında bulunan pencereler

Çizim 5. Pencere bordür detayı

Çizim 6 - 7. Kemer ve Sütüncelerden Detay

Yapının 1989 yılına ait fotoğrafında nişin karşısına denk gelen odanın giriş kapısında, nişin üzerinde kullanılan üç dilimli kemer ve süsleme özelliklerinin tekrar edildiği görülmektedir (Foto. 1).

Doğu Duvarı: Duvarın ayakta kalan kısmında yuvarlak kemerli iki pencere ve yarım kemer yer almaktadır. Kemerler alt ve üst kısımda birer düz silme ile sınırlandırılmıştır. Bu silmelerin arasında sekiz kollu yıldız motifleri sonsuzluk prensibiyle sıralanmıştır. Kemerin alt kısmında aşağıya doğru sarkan bir sıra palmet motifleri işlenmiştir. Kemerlerin oturduğu kısımlarda küçük birer nişlere yer verilmiştir. Kandil koymak için yapılmış olan bu nişler üst kısımda birer palmet motifleriyle süslenmiştir. Duvarın üst kısmında kalan izlerden bir sıra perde motifi, bir sıra mukarnas dizisi yer almaktadır (Foto. 10) (Çizim 8).

Foto. 10. Doğu Duvarı Genel

Çizim 8. Kemer Detayı

Batı Duvarı: Yapının ön cephesine bakan duvardır. Duvar yüzeyinde dördü pencere olan büyük, ikisi kapalı küçük niş yer alır. Büyük nişlerden biri güney duvara yakındır. Daha sonra içi dolu küçük niş gelmektedir. Bu nişten sonra üç büyük pencere olan nişler ve daha sonra yine içi dolu küçük niş ile batı duvar sonlanmaktadır. Yuvarlak kemerli olan nişler, alt ve üst kısımda düz birer silme ile sınırlandırılmıştır. Pencerelelerin etrafını saran kemerlerde silmelerin içlerinde birer lotus çiçeği, ikişer

rumi motifi işlenmiştir. Rumi motiflerinin arasında aşağıya doğru sarkmış birer palmet motifleri vardır. Bu kompozisyon kemerin içi doluncaya kadar sonsuzluk prensibiyle tekrar edilmiştir. Pencerelede süslemelerden sonra aşağıya doğru sarkan tek sıra palmet yapılmıştır. Pencereleleri taşıyan duvarların arasında kandil koymak için küçük nişlere yer verilmiştir. Nişler üst kısımda birer palmet motifleriyle tamamlanmıştır. Duvar yüzeyindeki küçük içi dolu nişlerde yuvarlak kemerli olarak yapılmıştır. Alt ve üst kısımda birer düz silmeyle sınırlanmış olan kemerin iç kısmında birer palmet ve palmet motiflerinin her iki yanında birer rumi motifleri işlenmiştir. Kompozisyon kemerin içi doluncaya kadar devam ettirilmiştir. Küçük nişlerden ikil nişin üzerinde dışa mazgal pencere olarak yansıyan dikdörtgen formlu bir pencere yer alır. İkinci nişin üst kısmı yıkılmıştır. Kalan izlerden bu nişin üzerinde de aynı mazgal pencereden olduğu tespit edilebilmiştir (Foto. 11-12) (Çizim 9-10).

Üst kısmı yıkılmış olan batı duvarının kalan kısmından duvarı çevreleyen bir sıra aşağı sarkan perde motifi, üzerinde bir sıra miukarnas ve en üst kısımda ise dokuz kollu yıldız motifleri yer almaktadır.

Foto. 11- 12. Batı Duvarı Genel

Çizim 9- 10. Bordürlerden Detay

Kuzey Odası:

Güney Duvarı: Büyük bir kısmı yıkılmış olan duvarda bir niş ve bir kemerin kenar süslemesi ayaktaadır. Yuvarlak kemer formunda yapılmış olan niş bordürü bitkisel motiflerle süslenmiştir. Kemerini iki düz silme çevrelemektedir. Bu düz silmelerin arasında bir düz bir ters şekilde işlenmiş olan rumilerden palmet dizisi oluşturulmuştur. Ayakta kalmış olan kemer kenar süsü, iki düz silme ile sınırlandırılmıştır. Silmelerin arasında kıvrık dallı geçmeli rumi ve palmet dizileri sıralanmıştır (Foto. 13).

Foto. 13. Güney Duvarı

Kuzey Duvarı: Duvarın sadece tek bir kemer kenarı ayakta kalabilmiştir. Bu kenar iki düz silme arasında bir ters bir düz rumi motiflerinin dizilmesiyle süslenmiştir (Foto. 14) (Çizim 11).

Foto. 14. Kuzey duvarı

Çizim 11. Bordürden detay

Doğu Duvarı: Yapının ayakta kalan duvarlarından biridir. Duvar yüzeyinde ortada bir mihrap nişi, nişin kuzey tarafında iki pencere bir niş, güney tarafında ise iki niş ve bir tanede sonradan kapatılmış kapı yer almaktadır.

Duvarın orta kısmında yer alan niş içten dışa doğru süslenmiştir (Foto. 15) (Çizim 12-13). Nişin iç kısmında üç kademeli olarak düzenlenmiş istiridye yivli kavsarası yapılmıştır. Kavsaraya geçmeden önce nişin içerisinde iç ve dış bükey silmeler yer alır. Daha sonra istiridye yiv gelmektedir. İstiridye yiv üst kısımda düz bir silme ile sınırlandırılmıştır. Silmenin üzerinde süslemenin ikinci kademesini oluşturan baklava motifleri işlenmiştir. Kavsaranın son kademesi ise istiridye yivin devamı şeklinde tamamlanmıştır. Son kademenin üst kısmı dışarı doğru yarım yuvarlak olarak yansıtılmıştır. Kavsarayı oluşturan süsleme kompozisyonu nişin etrafını saran düz bir silme ile sınırlandırılmıştır. Nişi çevreleyen diğer bir süsleme kuşağı ise yuvarlak kemerin çevresini saran süslemedir. İki düz silme arasında iç içe geçmiş rumilerin üst kısmında stilize edilmiş çiçek motifleri işlenmiştir. Nişin kitabelik kısmı boş bırakılmamıştır. Dikdörtgen formlu kitabeliğin içerisi iç içe geçmiş kıvrık dallar arasında lale ve stilize edilmiş çiçeklerle süslenmiştir. Nişi çevreleyen son süsleme kuşağı dikdörtgen formda yapılmıştır. İki düz silme arasında kıvrık dallı geçmeli motifler arasında rumi ve palmetler yapılmıştır.

Foto. 15. Mihrap Nişi

Çizim 12- 13. Bordürlerden Detay

Mihrap nişinin kuzey tarafında iki pencere ve bir niş yer alır. Nişin hemen yanındaki pencere yine yuvarlak kemerli yapılmıştır. Alt ve üst kısımda birer düz silme arasında kemeri çevreleyen süsleme kuşağı yer alır. Ortada lotus çiçekler ve bu çiçeklerin her iki yanında işlenmiş olan rumilerle kompozisyon oluşturulmuştur. Bu kompozisyon kemerin çevresinde sonsuzluk prensibi ile devam ettirilmiştir. Süsleme kompozisyonuna geçmeden önce alt kısımda pencereye doğru sarkan tek sıra palmet dizisi yer alır. Pencerenin yanında küçük bir niş yer alır. Yuvarlak kemerli olan niş iki düz silme ile sınırlandırılmış süsleme kuşağına sahiptir. Süslemede bir ters bir düz rumi birleştirilerek baklava şekli oluşturulmuştur (Foto. 16) (Çizim 14). Kuzey taraf da yer alan son pencere yine yuvarlak kemer formunda yapılmıştır. Alt ve üst kısımdaki bir düz silme arasında rumi ve palmetlerin alternatif dizilimiyle oluşturulmuş süsleme kuşağı işlenmiştir.

Mihrap nişinin güney tarafında bir büyük bir küçük niş ve sonradan kapatılmış bir kapı yer alır. Güney taraf da yer alan süslemeler kuzey taraf da işlenmiş olan süslemelerin tekrarı şeklindedir. İlk nişte ortada lotus çiçekleri ve çiçeklerin her iki yanında rumiler yer alır. İkinci küçük nişte ise bir ters bir düz rumilerin birleşmesiyle oluşturulmuş baklava motifleri vardır. Nişin üst kısmında dikdörtgen formlu dışa mazgal pencere olarak açılan bir pencere bulunmaktadır. Kapatılan kapının yuvarlak kemerinde rumi ve palmetlerin alternatif dizilimi işlenmiştir (Foto. 17).

Foto. 16. Kuzey Duvarda Yer Alan Niş

Çizim 14. Nişten Detay

Foto. 17. Doğu Duvarı Genel

Değerlendirme

Eseri izleyenler üzerinde beğeni oluşturmak için eserin tamamlayıcısı niteliğinde olan süsleme, yapıldığı dönem ve ustalar bakımından benzer özelliklere sahip olmasıyla dikkat çekmektedir. Kültürel etkileşimin sonucunda görülen benzerlikler sanat eserlerinde daha açık bir şekilde varlığını hissettirmektedir. Taş ustalarının sahip olduğu bilgi ve birikim hem kendi dönemleri, hem de sonraki dönemlerde süsleme programlarında karşımıza çıkmaktadır (Yeşilbaş, 2020: 238).

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nin önemli şehirlerinden biri olan Diyarbakır, tarihi eserleriyle açık hava müzesi konumundadır. İlkçağlardan günümüze kadar birçok uygarlığa ev sahipliği yapmış, sahip olduğu büyük kültürel mirasıyla bugün bile önemini koruyan Diyarbakır'da köşk ve kasırlar önemli bir yer tutmaktadır. Şehrin zengin ve ileri gelen ailelerine ait olan bu yapılar, şehir merkezinden uzakta inşa edilmiş, süsleme öğeleriyle dikkat çekmektedir (Çiftçi, 2007: 19). Bu kasırlardan biri Güzelşeyh Kasrı'dır.

Yapı, tamamen açık renkte düzgün kesme taş malzeme ile inşa edilmiştir. Kullanılan oyma-kabartma tekniği ile plastik etkisi zengin kompozisyonlar elde edilmiştir. Geleneksel Diyarbakır evlerinden kullanılan bazalt taşın (Halifeoğlu-Dalkılıç, 2002: 570-579) koyu-ağır görüntüsü burada değişmiştir (Krş. Foto. 1).

Krş. Foto 1. Geleneksel Diyarbakır Evlerinden Bir Örnek

Kasır, bitkisel, geometrik motiflerin yanı sıra mukarnas, kemer, silme, sütünce gibi yapısal elemanlara da süsleme uygulanarak hem iç hem de dış cephelerde hareketliliği devam ettirmiştir. Yapının dış cephelerinde, geometrik süsleme elemanlarının, özellikle dikdörtgen formlu pencere sövelerini vurgulayacak şekilde uygulandığını, yuvarlak kemerli mimari elemanlarda ise bitkisel süslemelerin uygulandığı göze çarpmaktadır.

Osmanlı döneminde mimari yapılarda dış süslemede sadelik ve asil bir düzen göze çarpar. Profil silmeler, sarkıtlı mukarnaslar, bitkisel motifli kabartma pencere portal alınlıkları, iki renkli taş ve mermer işçiliği, geometrik düzenli şebekeler bu dönemin taş süslemesinde karakteristik özellikler olarak dikkat çekmektedir (Özdemir, 1998: 60).

Yapının iç mekanında, dış cephelerde dikdörtgen söveli olarak yer alan pencerelerin, yuvarlak kemerler içine yerleştirildikleri, bu kemelerin de bitkisel süslemelerle vurgulandığı görülmektedir. Yapının süsleme programının ilkesi, pencere, niş, sütun, sütünce gibi mimari elemanların, süsleme motifleri ve bordürleriyle vurgulanması şeklindedir. Dış cephelerin süsleme programı, içduvarlara göre daha sınırlı bir süsleme programına sahiptir.

Yapının süsleme kompozisyonlarında, rumi, palmet, lotus, kıvrık dallar gibi bitkisel motiflerin ağırlıklı olduğu, geometik motiflerin çok az kullanıldığı görülmüştür. Sonsuzluk anlayışı içerisinde ritim ve simetriye bağlı kalınarak işlenmiş olan ve Türk süsleme sanatında önemli bir grubu oluşturan bu motifler genellikle tek başına yapılmamış, farklı düzenlemelere sahip kompozisyonlar içinde değerlendirilerek, süslemelere akıcılık kazandırılmıştır. Zengin bir geçmişin izlerini taşıyan kasırda bitkisel ve geometrik motiflerin farklı düzenlemeler içerisinde farklı yorumların beraber işlenmiş olması burada çalışan sanatçıların ustalığını da ortaya koymaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi'nde bölge tarihini ve mimarisini en iyi yansıtan şehirler arasında Diyarbakır, Urfa ve Mardin gelmektedir. Bu şehirler, mimari ve süslemede yerel özellikten kaynaklanan bazı farklar olmasına rağmen ortak özellikleri de bünyelerinde barındırmaları bakımından dikkat çekicidir (Gürel, 2010: 115-117).

Taş süslemenin yoğun olarak görüldüğü Mardin (Krş. Foto. 2), (Krş. Foto. 3), Midyat (Krş. Foto. 4) ve Urfa (Krş. Foto. 5) evlerinde açık renkli, hafif, kireç taşı kullanılmaktadır. Diyarbakır'a gelindiğinde malzemenin değiştiği, evlerde bazalt taşın ağırlıklı olarak kullanıldığı göze çarpmaktadır (Aydın-Emiroğlu, 2000: 427). Güzelşeyh Kasrı'nda bu uygulama değişmekte ve Mardin, Midyat Urfa'da kullanılan açık renkli, kireç taşı görülmektedir.

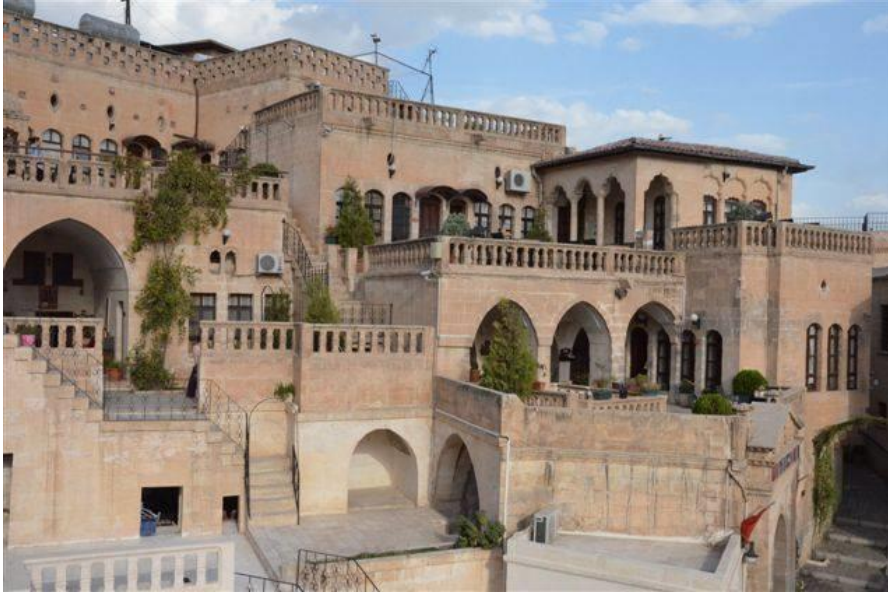
Krş. Foto. 2. Mardin Koçhisarlı-Kosallı Ailesi Evi (G. Güzel'den)

Krş. Foto. 3. Mardin Mimarbaşı Lole Evi (G. Güzel'den)

Krş. Foto. 4. Midyat Devlet Konukevi (kulturportali.gov.tr)

Krş. Foto. 5. Urfa evlerinden bir örnek (kulturportali.gov.tr)

Sonuç

Diyarbakır'da köklü bir mimari geleneği ve gelişimini yansıtan eserlerden biri olan Güzelşeyh Kasrı, süsleme öğeleri ile kültürel etkileşimin ayakta kalan önemli eserlerinden biridir. Köşk ve medrese yapılarının bir arada inşa edilmesi bakımından da önemini korumaktadır.

Bitkisel süsleme olarak rumi, palmet, lotus ve kıvrık dalların bir kompozisyon içerisinde değerlendirilerek sonsuzluk prensibi anlayışıyla işlenmesi, yapıda çalışan ustaların hem çeşitliliğini hem de kültürel etkileşim bakımından önemini göstermektedir. Özellikle süslemelerin Mardin, Urfa gibi

yakın yörelerle benzerlik göstermesi kültürel etkileşimin en açık göstergesi olarak sergilenmesi bakımından dikkat çekmektedir.

Kasır, kültürel etkileşimin ve sürdürülebilirliğin en güzel örneklerinden biri olması bakımından değerini hem günümüzde hem de sonraki yıllarda korumaya devam edecektir.

Kültürel ve sanatsal değerlerimizin önemli birer parçası olan bu kasır, yok olma tehlikesi ile karşı karşıyadır. Çalışmada kasrın üzerindeki süslemeler tanıtılarak sonraki nesillere ulaştırmak amaçlanmıştır.

Kaynakça

- AYDIN, S. – EMİROĞLU, K. – ÖZEL, O. – ÜNSAL, S. (2000), *Mardin Aşiret Cemaat Devleti*. Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- BAŞ, G. (2013), *Diyarbakır'daki İslâm Dönemi Mimari Yapılarında Süsleme*. Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- ÇİFTÇİ, P. (2007). *Diyarbakır'ın Dicle Kıyısı'ndaki Köşk Yapıları*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.
- ÇİFTÇİ, P. (2011), "Diyarbakır'daki Köşk Yapıları". İ., Yıldız (Ed.). *Medeniyetler Mirası Diyarbakır Mimarisi*. Diyarbakır Valiliği Kültür ve Sanat Yayınları, Diyarbakır, s. 463-478.
- GÜREL, G. (2010), *Mardin'deki Osmanlı Dönemi Mimari Yapılarında Taş Süsleme*. Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sanat Tarihi Anabilim Dalı, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Van.
- HALİFEOĞLU F. M.- DALKILIÇ, N. (2002), "Tarihten Günümüze Diyarbakır Bazaltının Gelişim Süreci ve Bugünkü Kullanım Alanları". 1. *Ulusal Yapı Malzemesi Kongresi ve Sergisi Kongre Bildirileri II*, İstanbul TMMOB Mimarlar Odası., İstanbul, s. 570-579.
- MÜLAYİM, S. (1982). *Anadolu Türk Mimarisinde Geometrik Süslemeler*. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- ÖZDEMİR, N. (1998), "Osmanlı Dönemi Türk Sanatı'nda Bezeme Grupları", *Kültür Sanat*, S. 37, İstanbul, s. 60-65.
- YELEN, R. (2017), "İslam Sanatında Süsleme Sembolizmi Üzerine Yeni Yorumlar", *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Özel sayı 2, 40. Bölüm, s. 1-23.
- YETKİN, S. K. (1984). *İslam Ülkelerinde Sanat*. Cem Yayınevi, İstanbul.
- YEŞİLBAŞ, E. (2020), "Mardin'deki 13. – 15. Yüzyıl Cami ve Medreselerinde Taç Kapı Tasarımı ve Bezemesi", *Mukaddime*, S. 11, C. 1, Mardin, s. 215-264.
- YILDIZ, İ. – ERDAL, Z. – YILDIZ, D. (2015), "Çınar İlçesinde Kültür Varlıkları". (Editörün Y. K. Haspolat), *Medeniyetler Kavşağında Bir İlçe Çınar*, s. 26-91, Ankara: MRK Matbaası.

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/mardin/gezilecekyer/midyat-devlet-konukevi> (Eriřim Tarihi:05.12.2020)

<https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/urfa/gezilecekyer>
(Eriřim Tarihi:05.12.2020)